

קונטרס
הר קודשי

== הקצר ==

העלייה להר הבית בזמן הזה

אורי זרם

אורי זרם

הר קודשי - העלייה להר הבית בזמן הזה

עריכת לשון: בנימין פרנקל

עיצוב: סטודיו ולדמן

ראוי להפיץ ולשכפל בכל דרך שהיא

לתגובות: uri.zerem1@gmail.com

נדפס בישראל תש"פ, 2019

”צְאִינָה וּרְאִינָה בְּנֹת צִיּוֹן בְּמִלְךְ שְׁלֹמֹה
בְּעֶטְרָה שְׁעֶטְרָה-לֹּא אִמּוֹ בְּיָוִם חֲתָנָתוֹ
וּבְיָוִם שְׂמֹחַת לְבוֹ.”

ביום חתונתו – זה מתן תורה.

וביום שמחת לבו – זה בניין בית המקדש.

(תענית ד, ח)

מוקדש לחמדת כלתי

ביום שמחת לבנו,

בתפילה שמי ששיכן שמו בבית הזה

הוא ישכן שמו במקדש מעט שלנו,

ויהי בניין עדי עד.

פתיחה

כתיבת הקונטרס וחקירת הסוגיה ארכו כמה שנים ונעשו בחרדת קודש, תוך ניסיון להתחקות אחר כל דברי התומכים והמתנגדים, למגדול ועד קטן, שנתפרסמו לאורך השנים בממות שונות. התוצר הסופי עבר תחת עיניהם הבוחנות של עשרות בני ישיבה, אברכים, ר"מים, תלמידי חכמים, ראשי ישיבות ופוסקים. תודתי העמוקה נתונה לכל אחד ואחד מהם.

המטרה בכתיבת החיבור כפולה. ראשית, נסיקתה של תנועת העלייה להר בית קודשנו, המעוררת לתחייה את העיסוק במקדש וקודשיו, מלווה גם בהתנגדויות. ברצוני להציג את דעת המתירים והמעודדים הרבים, המוצגים לעיתים בצורה שלילית, ולהראות כי יש להם על מה שיסמוכו.

שנית, השיח הציבורי בנושא זה, כמו בנושאים חשובים רבים אחרים, נגוע לעניות דעתי ברדידות ובטיעונים שלא מן העניין. בדברינו נשאף להציג חיבור בית מדרשי הפונה לקהל רחב בצורה תמציתית ובהירה, אך ללא ויתור על היקף ועומק. למען הקריאה הקולחת, פוצל הטקסט לשניים, ותוכן משמעותי נמצא בהערות השוליים, המהוות מעין רובד נוסף.

נשתדל להכניס את ראשינו בצורה זהירה ושקולה בין ההרים הגדולים של התומכים והמתנגדים, וה' יהיה בעזרנו.

ניתוח הסוגיה

מעיקר הדין, לאחר טבילה וללא נעלי עור, תוך הקפדה על הלכות מורא מקדש – "טמא מת אפילו המת עצמו מותר להכנס להר הבית" (רמב"ם, הלכות ביאת מקדש ג, ד). מדאורייתא קיים איסור כניסה לעזרה בלבד. העזרה, הנקראת "מקום המקדש", תופסת כחמישה אחוזים משטחו הנוכחי של הר הבית. חכמים הרחיבו את האיסור עד לחיל, המקיף את העזרה.

כפי שנוכיח להלן, אף לאחר החורבן המשיכו תנאים, אמוראים, גאונים, ראשונים ואחרונים לפקוד את ההר. חלקם פסקו בספריהם במפורש שמותר לעלות או אף תיעדו את עלייתם ההרה במילים נרגשות. כדי להיתלות בחכמים אלו או לפסוק כסברתם, נצטרך להוכיח:

- א. התחום המותר בכניסה או חלקו, ידוע לנו.
  - ב. לא השתנה כל נתון שהיה גורם לחכמים אלו לשנות את דעתם.
  - ג. ניתן לסמוך על דעת המתירים, אף אם ימצאו חולקים.
- המתנגדים לעלייה סבורים שאסור להיכנס אף לתחום המותר בכניסה. לפי ניתוח זה, כדי לאסור עלייה לתחום המותר בהר יש לטעון, בהתאם, אחת מארבע טענות:

- א. אין בנמצא חכם שהתיר בפועל עלייה להר.
- ב. אין ביכולתנו לזהות אף לא חלק מן התחום המותר.
- ג. התחדשו חששות שלא היו קיימים או רלוונטיים בימי החכמים המתירים.
- ד. 1. יש לפסוק כדעת הרוב, ואילו התומכים בעלייה בדעת מיעוט.
2. אף אם דעת הרוב להיתר, יש לחוש לחומרא, בפסיקה בכלל, לדעת המיעוט.
3. יש להחמיר בפסיקה בענייני מקדש וקודשיו.
כעת נעבור לשלב ההתמודדות עם הטענות.

טענה א

הטענה שלא היו חכמים שהתירו עלייה להר נסתרת בקלות. נציג רשימת חכמים שהתירו עלייה בגבולות שונים או שעלו בגופם להר, על פי חלוקה לתקופות.

תנאים ואמוראים¹

רבי עקיבא, רבי אלעזר בן עזריה (מכות כד, ב), **רבן גמליאל, יוחנן סופר וזקנים נוספים** (ירושלמי מעשר שני ה, ד), **בן זומא, רבי יהושע בן חנניה** (חגיגה טו, א), **רב ביבי בשם ריב"ל** (ברכות סב, ב), **ורבנן** (ירושלמי פסחים ז, יב). בברכות נח, א מתוארת **אוכלוסא** בהר הבית.

גאונים וראשונים

ר' אברהם ב"ר חייא הנשיא (מגילת המגלה, עמ' 99): "ובתחלה כשהחריבוהו הרומיים לא היו מונעים את ישראל מלבוא אליו ולהתפלל בתוכו, כמו כן היו מלכי ישמעאל נוהגים עמם מנהג טוב, והרשו לישראל לבוא אל הבית ולבנות בו בית תפילה ומדרש, והיו כל גלויות ישראל הקרובים אל הבית, עולים אליו בחגים ובמועדים ומתפללים בתוכו"², **הר"י מלוניל** (ספר המעמר, עמ' 27)³, **הרמב"ם** (בית הבחירה ז, ז⁴; אגרות הרמב"ם, מהדורת שילת, עמ' רכה⁵), **ספר**

- 1 כמובן, המקורות שנציע הם מהשנים שאחרי החורבן. ייתכן שבדורות הראשונים היה אפר פרה אדומה, אך בדור של רבנן מהירושלמי אין מקור לכך ואין זה נשמע סביר. מכל מקום, אפשרות זו תצמצם בלבד את הוכחתנו בהמשך ממקורות אלו.
- 2 בן ציון דינבורג (מאסף ציון ג) הוכיח את קיומו של "בית תפילה ומדרש" ליהודים על הר הבית במשך דורות רבים.
- 3 ביאור: מעלין בקודש ל, עמ' 104 ואילך.
- 4 פסיקתו, כפי שעשה בגופו, נקבעה הלכה למעשה: "אף על פי שהמקדש היום חרב... לא יכנס אלא למקום שמתר להכנס לשם".
- 5 הרב אריאל (בית ה' נלך, נ-נג) הוכיח את אמינות האגרת ופרטיה בעזרת, בין היתר, הצלבה עם איגרות נוספות (לדוגמה: "שאני והוא ואבא מרי זצ"ל... הלכנו בבית ה' ברגש"). הרב יצחק ברנד ("תפילת הרמב"ם בבית הגדול והקדוש", אתר בריטי יצחק) ניפק ראיות נוספות. נציין שהאגרת צוטטה כפשוטה אצל הש"ה (יומא פרק נר מצוה) והחיד"א (מע"ג מ [קנ]).

החינוך (מצוה רנד), בעל **קונטרס ארץ ישראל**⁶, **הרדב"ז** (שו"ת הרדב"ז ב, תרצא), המעיד "שנהגו כל העולם לעלות... מרוב חשקם לחזות בקודש".

אחרונים

מהרי"ט (דרך הקודש ו, א), **נבחר מכסף** (אבה"ע לח), **החיד"א** (ברכי יוסף או"ח תקס"א), **שערי תשובה** (או"ח תקס"א), **כף החיים** (שם ח), **מהר"ר סולימאן** (דרך הקודש ז, א), **מהר"ח א** (שם): "ולענין מעשה... מותר להכנס להר הבית כשיטבול, וכן נראה מסתמיות הפוסקים", **ר' צדוק הכהן מלובלין** (תפארת צבי ב, יו"ד כז, אות יא), **משכנות לאביר יעקב** (ב, דף טו, א), **תבואות הארץ** (ישורון לב, עמ' תתפג); הרב חביב סתהון (**שמש ומגן**, דף מה, ב); **לשד השמן** (עמ' 115)⁷; **משנת יעקב** ורבותיו (עבודה, עמ' לה; העדות על רבותיו מפי הרב עמאר) **והרב שמואל הורביץ**, המתאר שיהודים היו עולים להר במשך כמה שנים, עד שהשלטונות אסרו בשנית את הכניסה (ימי שמואל ב, פרק קמד)⁸.

ברור אפוא כי חכמים אלו לא חששו כלל לחששות, המחודשים ברובם, שמעלים מתנגדי העלייה, בין ההלכתיים (טומאת זב, אי ידיעת מקום המקדש, כניסה לענייני עבודה, הכשלת אחרים וכו') ובין המחשבתיים⁹ (מורא מקדש¹⁰,

6 קובץ על יד, סדרה חדשה ספר ז (ז), תשכ"ח, עמ' 109-110.

7 לרב שמואל לעווין, בתוך קונטרס לקדושת המקדש.

8 מלבד שזו פשטות דבריו, ישנה ראייה חזקה להבנתנו. הרב הורביץ מתאר את כניסתו ללשכת הגזית, שחלקה היה בחיל (נראה שסבר כרדב"ז שבטלה קדושת החיל).

9 אף ללא התייחסות לבעייתיות שבהכפפת ההלכה לרעיונות מחשבתיים-אמוניים, נשגבים ככל שיהיו.

10 כיוון שהטיעון נפוץ, נתייחס אליו בקצרה: **א**. ממקורות רבים (אונקלוס, תרגום ירושלמי, רש"י, אבן עזרא, רמב"ם, רמב"ן, ספר החינוך) משמע שמצוות מורא מקדש היא מצווה חיובית. היינו, אנו מצוים להגיע למקדש, ומסתבר שבמינון מסוים, כדי שתהא אימת שמים עלינו. מקורות אלו חולקים חזיתית על הגישה החדשה של "הריחוק המקרב". **ב**. מצוות מורא מקדש מתקיימת, כפי שמפורש ברמב"ם, ברובה ובעיקרה בהר הבית, ובזמן הזה רק בהר הבית, כפי שמבואר בהרחבה בספר פאר הלבנון. לפיכך לא ייתכן שהמצווה תגדע את הענף שעליו היא יושבת ותאסור עלייה להר (וכן הוכיח בעל הר"י בשד"ה). **ג**. שיטת הרא"ה - מצאנו התייחסויות בודדות של הרב קוק להר הבית, שיבוארו בהמשך. רוב דבריו נאמרו על מקום המקדש (העזרה) בלבד, כולל תשובתו הידועה במשפט כהן, שאף מודגש בה "שהתורה הרחיקה את האדם **ברוב** הפעמים", ולא באופן קטגורי. עירוב

הכנה רוחנית, סדר הגאולה, צורך בנביא וכו'). על פי הנחותינו בניית הסוגיה (עוד נאריך לבארן בהמשך), בשאלות שלא סביר שתשובתן השתנתה, ניתן להיתלות בחכמים אלו או לאמץ את טענותיהם. מחמת קוצר הדף, מענה נקודתי רחב¹¹ יובא בחיבור שעתיד לראות אור אי"ה.

נתבונן בעדות הבאה, המתארת יהודים שסיכנו עצמם כדי לעלות להר ה'¹²: "אחד היהודים (הזקנים) מסר לי, כי בזמנו הצליחו כמה יהודים עשירים מאוד להשיג את אישורו של המושל, תמורת כסף, להתפלל בהר הבית כשהם מחופשים לתורכים". ישנה טענה הגורסת כי יהודים לא נכנסו להר הבית כבר מאות בשנים בשל איסור הלכתי. ראשית, כפי שראינו לעיל, טענה זו אינה מדויקת מבחינה היסטורית. שנית, בפשטות, את מיעוט העלייה של יהודים בשנים אלו, יש לתלות בהגבלות שהטילו השלטונות העות'מאנים, כפי שמופיע בעדות זו ובמקורות רבים נוספים¹³. מקור חשוב נמצא בספר משכנות

מושגים זה נפוץ אצל מתנגדי העלייה, וכבר העיר על כך הרב גורן בספרו. ד. יש עוד לחלק בין הלכה ואגדה, אידיאל ומציאות, לכתחילה ובדיעבד ובין קבלת רב וסמכות כללית, והדברים ארוכים.

11 נדון בקצרה במה שלא נדון בהמשך: א. כניסה לענייני עבודה – מכמה מקורות עולה בעליל שלכל הפחות תפילה נחשבת "דבר מצווה", המאפשר עלייה. ב. הכנה רוחנית, סדר הגאולה וצורך בנביא: ראשית, הר הבית אינו בדרגת המקדש. שנית, די להזכיר שבתקופת עזרא המצב הרוחני היה קשה ביותר (חילול שבת בפרהסייה, התבוללות, אי ידיעת התורה, רוב העם בגולה) ואף על פי כן בנו את המקדש. שלישי, רבים מן הטוענים טענות אלו נסמכים על הרב קוק, למרות אמירות הפוכות מפורשות שלו, למשל: "הנה כפי אשר כבר נתברר לנו, שאין דבר בעיקרי האמונה ולא בסעיפיה, שיניא אותנו מן הרעיון שתהיה התחלת התנעורתנו מעפר גלותנו על פי השתדלותנו בדרכי הטבע והליכות ההיסטוריה, מאילה תולד ההחלטה שהחובה קדושה להשתדל בזה בכל אשר תשיג ידינו. והנה דברי חז"ל מורים במקומות אין מספר, ומפורש בירושלמי דמעשר שני המפורסם, "זאת אומרת שבנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד". ואין הדבר צריך אריכות, כי חלילה לנו לעשות עיקר האמונה ההיפוך מן האמור בדברי חז"ל" (אוצרות הראי"ה ב, עמ' 929). ודברי פי חכמים חן.

12 פרקים בתולדות ירושלים בראשית התקופה העות'מנית, ירושלים תשל"ט, עמ' 385. הציטוט מנוסע נוצרי בשם ד'ארביה ששהה בירושלים בשנת 1660.

13 ראו למשל: דרך הקודש ו, א; שו"ת חת"ם סופר רלו; זאב וילנאי, ירושלים, עמ' 134; אמנון כהן, יהודים בבית המשפט המוסלמי, עמ' 148; אמנון כהן, יהודים בשלטון האסלאם, עמ' 81 ו-141; תבואות הארץ, עמ' שמה; עיר בראי תקופה, עמ' 171, 353; מעלין בקודש לו,

לאביר יעקב (שם): "שאינ נכנסין עכשיו כלל **אפילו במקום שמותר ליכנס**, מטעם שאי אפשר כלל ליכנס שם עד שיותן רשות מהממשלה".
לסיום חלק זה, נזכיר בסדר אקראי כמה מרבני דורנו, המתירים עלייה, בתנאים שונים: הרב משה פיינשטיין (אגרות משה או"ח ב, קיג ד"ה ומה)¹⁴, הרב שלמה גורן (בספרו הר הבית), הרב דוד שלוש (שו"ת בני עמי, רכג-רלד), הרב חיים דוד הלוי (קומו ונעלה, עמ' 97), הרב יוסף קפאח והרב שאר ישוב הכהן (שם, עמ' 300), הרב ישראל רוזן (שם, עמ' 305), ויבדלו לחיים הרב מאיר מאזוז¹⁵, הרב נחום רבינוביץ' והרב יצחק שילת (רק לדרום ההר), הרב צפניה דרורי, הרב חיים דרוקמן¹⁶, הרב דב ליאור, הרב שלמה ריסקין, הרב אליעזר מלמד בעל **פניני הלכה**, הרב יעקב מדן, הרב אליעזר ולדמן, הרב אליקים לבנון, הרב מרדכי גרינברג, הרב יובל שרלו, הרב שמואל אליהו, הרב דוד חי הכהן ורבים נוספים¹⁷.

עמ' 27. למעשה, לאורך כל הדורות הוטלו על יהודים הגבלות כניסה שונות. ראו על כך בספרי המחקר לאורך המאמר.

14 ראייה לכך שהתיר הלכה למעשה היא שבעקבותיו עולים חתנו הרב משה טנדלר, תלמידו הרב חיים עוזר חייט ונכדו הרב אברהם אורן.

15 www.ykr.org.il/modules/Ask/answer/9763, www.youtube.com/watch?v=GQ-IXIIQgwVY

16 חתם על שלושה כרוזי תמיכה בעולים.

17 מקורות שלא הוזכרו אפשר להשיג אצלי.

טענה ב

טענה שגורה בפי המתנגדים היא שאין אנו יודעים לזהות את מקום המקדש וממילא איננו יודעים מהם הגבולות המותרים לכניסה. ברם, קיימת מסורת רבת שנים ומבוססת, **שהתקבלה להלכה** אצל הפוסקים, המזהה את כיפת הסלע כמקום המקדש. בראש הפוסקים **הרדב"ז** (שם)¹⁸, שסמך עליה "בלי ספק", על מנת לקבוע מהם הגבולות המותרים בעלייה הלכה למעשה. הרדב"ז (תרמח) אף מתאר שלכוון הכיפה "מתפללים כל ישראל". **ברכי יוסף** (החיד"א), **שערי תשובה**, **המהרש"ם** (בדעת תורה) **וכף החיים** הביאו את הרדב"ז להלכה, בפסקיהם על או"ח תקס"א. כמו כן, הובאה מסורת זו להלכה **בדרך הקודש** (בסופו), **בב"ח** (או"ח תקס"א ד) בשם **הליקוטאים**, **בפאת השולחן** (הלכות א"י ג, ב), בשו"ת **בנין ציון** (ב), בשו"ת בית רידב"ז (לח) בשם **מוה"ר יהושע יוסף**, ובליקוטי הלכות של **החפץ חיים**¹⁹. כך כתב גם **הרב קלישר** בספרו דרישת ציון, והסכימו עימו **רבי עקיבא איגר** ו**החת"ם סופר** הלכה למעשה (תורת הבית ב ד, כ). כן סברו **הגר"א** **גוטמכר והגרצ"פ פראנק** (מקדש מלך עמ' קכה; הר צבי עמ' רסט ד"ה והנה). המסורת הובאה להלכה גם בספר **קרנות המזבח** (ג)²⁰, וכן אצל **הרב שלום ליב אייזענבאך**²¹ ובעל **תבואות הארץ** (ישורון לב, עמ' תתפב), מרבני ירושלים. פסקו כך גם **רבי חיים בנימין פונטירמולי** (בספר פתח הדביר), בשם חכמי ירושלים, **הרב טיקוצ'נסקי** (ספר ארץ ישראל כב, ז)²², **הרב עקיבא יוסף שלזינגר והמשכנות לאביר יעקב** (הר הקודש, משנתו של רבי עקיבא, ו),

18 מענה לתמיהות הידועות על הרדב"ז: מעלין בקודש ל-לב (הרב קורן, הרב אלבה והרב אריאל); כנס תורה שבעל פה י"א (הרב וינגרטן); במאמר ונסו הצללים (בעז יעקבי, תגובה לרב סילבצקי); תגובות הרב אלבה לבעל אורחותיך למדני; בית ה' נלך (הרב ישראל אריאל); יצוין שבתשובות תרלט ותרמח, חוזר הרדב"ז על קביעתו בנוגע לאבן השתייה. 19 ליקוטי הלכות זבחים, פרק חמישי, דף לד, ד"ה שלמים: "דעכ"פ אם על מקום ההיכל בנוי איזה בנין כמו שמצוי היום בעו"ה". ישנן שתי עדויות נוספות (קומו ונעלה, עמ' 102 הערה 16). 20 לרב חיים יאקיל סאווע, שהיה מקורב לחפץ חיים ולחזון אי"ש (תולדות המחבר בהקדמה לספר).

21 וילקט יוסף, שנת ה"ג (תרע"א) קונטרס י"ג, ס' קלד, עמ' מח.

22 הסתפקותו בדבר, בשנים מוקדמות יותר, הייתה רק בנוגע לקביעה מדויקת של מקום המזבח והעזרות, בעקבות ממצאים סותרים בשטח (ראו בספרו), שחידת התאמתם נפתרה על ידי חוקרי ימינו.

הרב יהודה נח בראווער (דלתי הלבנון), ובעל **לשד השמן** (עמ' 112). הרדב"ז נפסק להלכה גם בידי הרב חביב סתהון, בעל **שמש ומגן** (עמ' מה, ב) ובספר **ארץ חיים** (יו"ד ריז, לט) על מנהגי ארץ ישראל. המסורת התקבלה להלכה אף אצל הגדולים החרדים – **הגרי"ז**, **הרב יוסף שלום אלישיב**, **הרב עובדיה יוסף**, **הרב אשר וייס והרב יצחק זילברשטיין**²³.

מתוך עשרות העדויות היהודיות והנוכריות הנוספות, על מיקום אבן השתייה תחת כיפת הסלע, נביא כמה קביעות נבחרות ממקורותינו:

א. נכתב בפרקי דרבי אליעזר (ל): "רבי ישמעאל אומר חמשה עשר דברים עתידין בני ישמעאל לעשות בארץ... ויבנו בנין בהיכל".

ב. נכתב בגנזי הגאונים (ב"ב ס, ב) בשם ראשי הקהל בירושלים: "בעת אשר [המוסלמים] פשטו ידם ולכדו את ארץ הצבי מיד אדום ובאו ירושלים, היו עמהם אנשים מבני ישראל, הראו להם מקום המקדש"²⁴.

ג. כך תיאר הנוסע בנימין מטודלה: "ושם טינפולי דומיני [כינוי הצלבנים לכיפת הסלע], והוא היה מקום המקדש ובנה עליו עומר בן אל כטאב כפה גדולה ויפה עד מאוד" (מסעות ארץ ישראל, יערי, עמ' 40).

ד. ר' פתחיה מרגנשבורג תיאר לפני כשבע מאות שנה: "סביב אבן השתייה בנו מלכי ישמעאל בנין מפואר מאוד ועשו אותו בית תפילה. ובנו למעלה מן הבנין כיפה נאה עד מאוד. והבנין על בית קדשי הקדשים ועל ההיכל" (יערי, עמ' 53).

ה. באגרת שנשלחה מירושלים, כתב המקובל רבי אברהם בן אליעזר הלוי: "כי יש על קדש הקדשים כפה גדול המחופה באבר [=עופרת], ועליה עמוד נחושת, ובראשו כדמות חצי ירח" (קובץ על יד ד, עמ' 25-37).

23 הרב אלישיב – נכדו העיד שסבר להלכה כי כיפת הסלע היא מקום המקדש (מאורות הדף היומי, ח' כסלו תשע"ח). הגרי"ז – תשובות והנהגות (א, שלא). הרב עובדיה – ראו לקמן שקיבל ללא עוררין את קביעת הרדב"ז. הרב אשר וייס – "הרב אשר וייס הקרבת קורבנות בזמן הזה" בגוגל. הרב זילברשטיין – חשוקי חמד (יומא נא, ב). נראה שגם הרב אויערבך קיבל זיהוי זה להלכה (הליכות שלמה – תפילה, עמ' קצ, הערה 15).

24 עדות זו משתלבת עם התעודות היהודיות, הנוצריות והמוסלמיות הרבות, שיוזכרו בהמשך, המעידות על כך שכיפת הסלע נבנתה בהכוונת היהודים במקום המקדש.

ו. נכתב בספר יחוס האבות (היידלברג, עמ' 21): "ובבית המקדש שתי כפות... הגדולה שבהם היא קובת העזרה והוא מקום קדשי הקודשים ובתוכה אבן השתיה".

ז. ר' מרדכי הכהן, מתלמידי תלמידיו של האר"י הקדוש ותלמיד השו"ע, כתב בספר שפתי כהן (פרשת בראשית): "איך מקום השכינה מצומצם בין בדי הארון לפני ולפנים, מקום שאפילו כהן גדול לא היה נכנס אלא פעם אחת בשנה... איך עתה הוא בית תורפה של ישמעאלים".

ח. תיאר ר' מנחם מנדל מקמיניץ: "על אבן השתיה עומדת בית תפילה של הישמעאלים" (יערי, עמ' 542).

אין לנו אלא לקבל את מסורת עמנו²⁵ כפשוטה, ללא עוררין, כל שכן כשקיבלו אותה גדולי הפוסקים להלכה ולמעשה.

מסורת היא עיקרון בסיסי בהלכה: על פיה אנו נוטלים אתרוג ללא ראייה שזהו פרי עץ ההדר שעליו דיברה התורה; מותר לאכול עוף אף על פי שהמסורת על טהרתו נמסרה רק בחלק מהמקומות; דין בתי ערי חומה ושילוח מצורעים נוהג בכל עיר "שתעלה בידך מסורת מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון"; וכן על זה הדרך. כך כתב הרמב"ם (שמיטה י, ו) על מניין שנות השמיטה של הגאונים: "שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות".

25 מקורות נוספים שבהם זוהתה כיפת הסלע כמקום המקדש: נסתרות דר' שמעון בר יוחאי (חצרות בית ה', עמ' 94); המדרש הנעלם, זוהר חדש פרשת ויצא (שם); תלמיד הרמב"ן (יערי, עמ' 86); ר' יעקב תלמיד ר' יחיאל מפריז (אוצר מסעות, עמ' 65, והסכים עמו רבו, מבעלי התוספות, שרצה להקריב במקום המזבח כמוזבא בכפתור ופרח), ר' יצחק חילו (הר הקודש, עמ' רנא); הנוסע ר' משולם מוולטרה (יערי, עמ' 114). ציור משנת 1604 (זאב וילנאי, ירושלים, עמ' 246); ציור מלפני שנת 1727 (שם, עמ' 141); רבי חיים בן עטר (שם, עמ' 246); חבת ירושלים (עמ' רנח); ר' מנחם מנדל מקמיניץ (קורות העתים, תש"ו, עמ' סה); תבואות הארץ (עמ' שלב, שמג); א"מ לונץ, תלמיד ישיבת עץ חיים (נתיבות ציון וירושלים, עמ' יט); חכם אלמוני (המאסף, שנה ב, גיליון מז, ס' לג בקדושת הארץ); הרב קוק (ראו סוף הערה 55). בהתבסס על כך שלאורך כל הדורות, יהודים ונוכרים כאחד זיהו את אותו מקום כמקום המקדש, מסתבר שדברי החכמים הבאים מכוונים לאותו מקום: רמב"ן (מעלין בקודש לא, עמ' 97); רבי מנחם החברוני (ירושלים בספרותנו, עמ' 457); רבי יהודה אלחריזי (מעלין בקודש לא, עמ' 95); רשב"ש בלוויית הר"י מלונגיל (ספר המעמר, עמ' 28); שו"ת שערי צדק (צו). נראה שגם בדברי רבי משה באסולה (יערי, עמ' 145, 163) ורבי נתן שפירא הירושלמי (טוב הארץ ג, ב) אנו מוצאים זיהוי זה.

ישנה נקודה נוספת המחזקת מסורת זו. בתחומים הלכתיים רבים וקריטיים – למשל, היכן אפשר לעמוד בירושלים ללא חשש נגיעה בקודש, היכן עומד המזבח, על איזה מקום קורעים – לא נמצא ידונו ורגלינו ללא המסורת, וסביר שהיא הועברה בקפידה מאב לבן לבל תשכח. דברים דומים כתב המנחת חינוך (תריג) בעניין אחר: "ומכל מקום קשה כיון דזה גם כן מצות עשה והאיך לא נתנו לבם שלא לשכוח... וח"ו בודאי לא נשכח אפילו כחוט השערה".
כיוון שיש המפקקים בהיתכנות המציאותית של העברת המסורת, נתאר את רצף היישוב היהודי בירושלים, החל מחורבן בית שני וכלה בבניית כיפת הסלע במקום המקדש²⁶.

לאחר החורבן, מנה היישוב היהודי בארץ בין מאות אלפים ליותר ממיליון תושבים. יהודים המשיכו להימצא בירושלים ובהר הבית. אנו אף מוצאים עדויות על ניסיונות לבניית המקדש והמזבח. בסוף הדור השלישי לתנאים, הוגבלה במידה לא ידועה כניסת יהודים לירושלים, אך מצאנו עדויות שיהודים עלו למרות ההגבלות. בדורות ההמשך, הרביעי והחמישי, בעקבות חילופי השלטון, קיימות עדויות על עלייה או מגורים בירושלים. העדויות ממשיכות ברצף לדור שהגיע אחריהם, הדור הראשון לאמוראים. בדור השני והשלישי לאמוראים, מצינו עדויות לכך שישראל עלו באופן קבוע ברגלים, והגמרא אף שואלת מה דינו של מי שעולה "כל שעה" לירושלים, מבחינת דיני קריעה. משאלת הגמרא, שהועלתה בסוף הדור השלישי, מהו דינו של בן בבל שנעלם ממנו מקום המקדש ונכנס בטומאה, ברור כי יהודי ארץ ישראל עדיין הכירו היטב את מקום המקדש. העדויות הרבות על עליות לירושלים המשיכו עד סוף הדור הרביעי לאמוראים. היו שרצו לטעון כי בזמנם חודש האיסור על כניסת והתיישבות יהודים בירושלים, אך כבר בדור החמישי מצאנו עדויות על שהות בירושלים ועלייה להר הבית.

26 נעזרתי רבות בחוברת המקיפה והמעמיקה "המסורת על מקום המקדש", שכתבו הרבנים נעם שפירא ויוסף פלאי. דברינו מתמצתים עשרות עמודים מפורטים ומבוססים לעילא. ראו גם: פרקי ירושלים, ב"צ לוריא, עמ' 385 ואילך; מאסף ציון א-ג, כמה מאמרים; ירושלים בספרותנו, עמ' 436 ואילך; במאבק הדורות, ב"צ דינור; ספר ירושלים, שמואל ספראי ויורם צפירי; המקום אשר בחר ה', הרב פנחס אברמוביץ'. אציין שלכאורה אין כל צורך באריכות דברינו. סביר להניח כי גם בתקופות שהכניסה לירושלים הייתה אסורה, ניתן היה לתצפת על מקום המקדש מנקודות גבוהות כמו ארמון הנציב, הר הזיתים והר הצופים.

בתקופה זו לערך נחתם התלמוד ויחד איתו תמו העדויות מספרות חז"ל (לפחות שלושים מאז החורבן). עם זאת, נשתמרו תעודות יהודיות ונוכריות שמלמדות אותנו על התקופה. בשנת 363, סוף הדור החמישי לאמוראים, נעשה ניסיון לבנות את המקדש, בעידוד השלטונות. הרגשת ימות המשיח אצל יהודי הגולה עולה בכמה מקורות. על ניסיון זה כנראה אמר ר' אחא, בן הדור ההוא: "זאת אומרת שבית המקדש עתיד להבנות קודם מלכות בית דוד". נוכל ללמוד ממאורע זה שמקום המקדש עדיין היה ידוע. כך גם כותבים בפירוש שני בישובים נוצריים, כקושיה על נבואה של ישו. מעדותו של אבי הכנסייה בבית לחם (מת בשנת 420), אנו למדים שיהודים היו רוכשים בתקופה זו את זכות עלייתם ההרה בכסף. בתשעה באב אף היו עולים בקבוצות גדולות. נראה שמעט יהודים גם התגוררו בירושלים. מדבריו עוד עולה שמקום קודש הקודשים היה ידוע לכל.

בשנת 438/9 אושר ליהודים לחגוג את חג הסוכות בהר הבית ולהתיישב בירושלים. ראשי הקהל בגליל שלחו מכתב לאנשי הגולה לבוא לחוג עמם. אלפים רבים הגיעו. בסיפור נוצרי משנת 469 מוזכרת יהודייה הגרה בירושלים. בשנים 512, 517 ו-522 אנו מוצאים עדויות נוספות על יישוב יהודי שווה זכויות בירושלים. בשנת 584 שיפצו יהודים, מטעם המלך, מבנה גדול בירושלים. בשנת 605 לערך, הוטבלו יהודים בירושלים לנצרות. בשנת 614 נכבשה ירושלים בידי הפרסים, בעזרת היהודים תושבי הגליל וירושלים ששיתפו איתם פעולה במלחמתם בנוצרים. בזמן זה ככל הנראה הוקם המזבח מחדש (ולכל הפחות היה תכנון כזה)²⁷, כמובן במקום המקורי שעדיין היה ידוע. ייתכן וגם הובאו חומרים לבניין המקדש. בשנת 629 נכבשה ירושלים בשלב זה חלה התפתחות דרמטית. המוסלמים, ובראשם הח'ליף עומר, כבשו את ירושלים בשנת 638. יהודים החלו לחזור לירושלים. זמן מה לאחר הכיבוש הגיע עומר לירושלים וזירז את עבודות סילוק האשפה, שנצברה בתקופת שלטון הביזנטים, מהר הבית. המוסלמים, ששאבו מסורות רבות מן היהודים (מסורות אלה מכונות אסראאיליאת), נעזרו ביהודים על מנת למצוא

27 ביאור מפורט במעלין בקודש ל, עמ' 27-28.

את אבן השתייה, השוכנת במקום בולט בפסגת ההר²⁸. הם הקימו מעליה מבנה לשימורה, והעניקו זכויות ליהודים בהר. כחמישים שנים מאוחר יותר נבנתה במקום כיפת הסלע, המוכרת לנו כיום. תמונת מצב זו מתקבלת מתעודות מוסלמיות, יהודיות ונוצריות רבות, מתקופת הבנייה ומשנים רבות לאחר מכן. מסורת זו נשתמרה והתקבלה ללא עוררין אצל כל חכמי ישראל²⁹ והמון העם, ללא כל מסורת סותרת, עד המפקקים החדשים בדור האחרון.

הראשונים שטענו כי המקדש אינו במקום כיפת הסלע, היו חוקרים שפעלו במאה ה-19. החוקרים הרב קורן ור' אשר גרוסברג הפריכו לחלוטין את דברי החוקרים, המנסים למקם את המקדש מדרום או מצפון לכיפת הסלע על אף הסתירות לממצאים ולמקורות הלכתיים. הם אף דחו את השיטה שממקמת את המזבח תחת כיפת הסלע, על פי ההבנה שזו כוונת המסורת³⁰. מעתה, אין

28 האנציקלופדיה התלמודית, אוצר המקדש וירושלים, עמ' 310. ראו עוד כאן: <https://yhb.org.il/7068/>. וראו בהר הקודש (עמ' מ, קמו) שערור עד היסוד, ולא היסוד בכלל. ואכן נמצאו יסודות עתיקים של העזרה (אשר גרוסברג שם; דף הוספה לספר חצרות בית ה' ובו צילום יסוד העזרה).

29 ראו במעלין בקודש (ל, עמ' 117-128; לא עמ' 93-106) את דחיית הטענה כי היו מחברים (הכפתור ופרח, דרך הקודש, עמק המלך, רד"ק ור' משה חגיז) שחלקו על קביעת הרדב"ז בנוגע למקום המקדש, מלבד המחבר האלמוני "עבודה תמה", שחי במאה ה-19. מעבר לכך שלא היו לו ראיות כנגד קביעת הרדב"ז, או למצער זיהוי חלופי, קושיותיו על אי יכולת העברת המסורת הופרכו כעת בדברינו.

30 חצרות בית ה' (הרב קורן); אוצר המקדש וירושלים, חלק ה. במילותיו של אשר גרוסברג (תחומין טז): "בחינת ההצעות השונות לקביעת תחומי הר הבית המקודש לאור הידוע לנו ממקורות חז"ל, מכתבי יוסף בן מתתיהו, ובהתחשב בממצא הטופוגרפי והארכיאולוגי מביאה למסקנה כי הר הבית הורחב לדרום כבר בימי החשמונאים, ולאחר מכן על ידי הורדוס - בעיקר לדרום ולצפון, אך גם למערב. שיעור ההרחבה לדרום ולמערב תלוי בשיעור האמה. לא היתה הרחבה למזרח. מסתבר כי המקדש והעזרות נבנו לפי רוחות השמים, ומקום קדש הקדשים היה, כפי שמקובל במסורת העם, על 'כיפת הסלע'. ניסיון לקבוע במקום זה את המזבח אינו עומד במבחן לפי כל השיעורים האפשריים של האמה. הדעות הסבורות שמקום המקדש היה מצפון או מדרום ל"כיפת הסלע" סותרות מקורות ונתוני שטח". השיטה שממקמת את המזבח תחת כיפת הסלע, סוברת כי קיבלנו במסורת שמקום המקדש נמצא במקום כיפת הסלע, ולא דווקא אבן השתייה. יצוין כי המסלול הקבוע של העולים להר מתאים אף לשיטה זו. עיינו בחישוב:

www.inn.co.il/Articles/Article.aspx/16952, <https://www.inn.co.il/News/News.aspx/372077>

לטעון כי יש לנו ספק במקום המקדש. השיטות שאינן ממקמות את המקדש בכיפת הסלע אינן מבוססות ואף מופרכות³¹. אין לנו אלא ללכת על פי מסורת אבותינו, כל שכן כאשר כל הנתונים – זווית הכתלים³², ארכיאולוגיה³³, טופוגרפיה³⁴, תיעודים יהודיים ונוכריים – מתלכדים בדיוק נפלא ומכוונים למקום אחד³⁵.

חשוב לציין כי ללא מסורת זו, או ללא שימוש בכלים מחקריים, אין לנו דרך לדעת שקדושת המקדש, או לכל הפחות קדושת ההר, אינה מתפשטת עד רחבת הכותל המערבי. יש שיאמרו שניתן להתפלל בכותל כי ראינו גדולי ישראל רבים שמתפללים שם. אמנם, כיוון שזו מסורת חדשה יחסית, לא ייתכן שמי שסומך עליה לא יסמוך על מסורת מקום המקדש העתיקה והמבוססת.

31 יצוין כי על כל פנים, אף אם נתעלם מן הממצאים הברורים בשטח, בחינה מדוקדקת של כל שיטות החוקרים, ואף אלה שאינן סבירות כלל (פריסה מלאה נמצאת באנציקלופדיה התלמודית, אוצר ירושלים והמקדש), מלמדת אותנו, כי לפי כל שיטה שאינה מתעלמת ממקורות הלכתיים (משניות למשל), ניתן להיכנס להר וללכת במסלול הנהוג כיום. יצוין כי יש המקשים על המסלול הנהוג כיום מצד גבולות החיל. ראו דיון בנושא: הרב קורן, מעלין בקודש יד, כז, כח, לב; הרב עזריה אריאל, שם כח; הרב אלבה, שם לב ובתגובה לרב סילבצקי; הר הבית כהלכה, סימן יא.

32 בניגוד לכותלי הר הבית ולשאר קירות הרמה (השטח המוגבה במרכז ההר), קיר הרמה המזרחי הקיים כיום, אשר בנוי על יסודות עתיקים, נמצא בכיוון צפון-דרום במדויק. על פי חישוב זה נקבע מיקום כותל העזרה המזרחי כשנבנה המקדש, כך שיאיר בשעת הזריחה את פתח האולם וההיכל. כשמציבים על קיר הרמה המזרחי את כותל העזרה או עזרת ישראל, מתלכדת כיפת הסלע בדיוק עם קודש הקודשים (חצרות בית ה', עמ' 111; אשר גרוסברג שם).

33 האנציקלופדיה התלמודית, אוצר המקדש וירושלים.

34 נמסר לנו במקורות שמקום המקדש ניצב בפסגת ההר (כאמור בהפניות בסוף ההערה ובהערה 28). לפי המחקר הטופוגרפי, האבן בכיפת הסלע היא פסגת ההר הטבעי. כמו כן, נמסרו לנו במשנה הפרשי הגבהים בין חלקי המקדש השונים. כל ניסיון למקם את המקדש שלא בכיפת הסלע מחייב חציבה רצינית, דבר שאין לו כל תיעוד או סימן בשטח, ולא מסתבר שקרה. סברא זו מופיעה כבר בכפתור ופרח (ו): "אין טעם לומר שנאכל מן ההר כל כך" (הרב קורן ואשר גרוסברג שם; תגובותיהם של הרב עידו אלבה והרב יעבץ לרב סילבצקי; הרב פנחס אברמוביץ, המקום אשר בחר ה').

35 על החשיבות שבשקלול נתונים מחקריים בדיון הלכתי מעין זה, כפי שעשו למשל הכפתור ופרח, הרדב"ז, השל"ה, דרך הקודש ופאת השולחן, ועל הביסוס ההלכתי לכך, ראו במבוא לספר חצרות בית ה'. כמו כן, ראו באגרת א' רפב את החשיבות הגדולה שהעניק הרב קוק לחקר הר הבית והמקדש.

אם כן, בהגיענו לכותל אנו בהכרח סומכים על מסורת מקום המקדש, או לכל הפחות על השימוש במחקר, המוביל אותנו במישרין לכיפת הסלע. ואכן כדי להתיר את הגישה לכותל, סומך הרב עובדיה (יביע אומר ה' י"ד, כז) על מסורת אבן השתייה המופיעה ברדב"ז (וכן חזר עליה במעדני המלך א, שכ"ה, בכנס תורה שבע"פ העשירי, בחזון עובדיה עמ' תלח, הערה ו וביחודה דעת א, מג). בתשובה לשאלה דומה, כיצד ניתן לגור בירושלים, לכאורה בלי ידיעה עד היכן נתפשט המקדש, ענה השל"ה: "דע, כי מעולם לא היה ספק במקום בית המקדש... כי הוא זה, ולא היה נתעלם מהעין אפילו רגע אחד. אע"פ שהיתה ירושלים הולכת ממלכה למלכה, מכל מקום לא נפסקה הקבלה [המסורת] והידיעה"³⁶.

דברינו על הכותל מוליכים אותנו לנקודה נוספת. רוב ככל הפוסקים כיום, וכן עמא דבר, אינם חולקים על ההיתר לגשת לכותל, ללא טבילה, למרות החשש מכניסה לשטח הר הבית (היו אחרונים שחשו לכך. ראו למשל: הר הקודש, עמ' רמט ואילך). כמו כן, ידוע לנו המנהג העתיק, הנוהג גם כיום, של סיבוב שערי ההר (חצרות בית ה' א, ג)³⁷. מוסכמה זו, שקדושת הר הבית היא לפנים מן הכתלים הנוכחיים, בצירוף העובדה שהמקום האסור לטמאי מתים אינו נמצא בצמוד לכתלים, כפי שנמסר במשנה³⁸, מכריחה זיהוי ודאי של חלק

36 קובץ על יד, כרך טז. היו שניסו לטעון מדבריו שהוא לא ידע מהו מקום המקדש המדויק, אך כבר הוכיח הרב קורן, על ידי ביאור הציטוט המלא, שהשל"ה קיבל את הזיהוי המקובל בכל הדורות (מעלין בקודש ל, עמ' 29-31, 49-53; לא, עמ' 91-93). ראה נוספת ראו בתגובת הרב אלבה לרב סילבצקי. הרב אליאש הקשה במעלין בקודש לב, אך יש תשובה לדבריו. אגב העניין, ראו מאמר תגובה נוסף, רביעי במספר, לרב סילבצקי, שכתב הרב יאיר וייץ: <https://yhb.org.il/7068>.

37 אין ממש בניסיונות להוכיח מהעדויות על סיבוב שערים ועלייה להר הזיתים, שנהגו שלא להיכנס להר. ראשית, מצינו רבים שהתירו בפירוש ותועדו עולים, בכל התקופות. שנית, ידוע לנו על הגבלות שלטוניות על נוכחות יהודית בהר בתקופות רבות (ראו למשל: ירושלים בספרותנו, עמ' 457; בחוברתו של הרב פלאי הנ"ל; הערות 12-13). שלישית, היו זמנים שסברו ששערי ההר הם קצה העזרה, בגלל השערת מרחק שגויה מהכיפה (הר הקודש לעיל, וראו דוגמה מובהקת בהמאסף שנה שלישית, גיליון ג, סוף ס' א בקדושת הארץ). רביעית, עלייה היא אירוע מיוחד הדרוש הכנה ולא דבר יום ביומו לציבור הרחב. במרבית הזמן התפללו מחוץ להר - בשערים, בכתלים כולם ובהר הזיתים.

38 יש שרצו לטעון כי ייתכן שהחיל נצמד לכתלים ולכן לא ניתן לעשות סיבוב מלא. מלבד העובדה שאין לכך כל מקור ואין זה נשמע סביר, מצינו מקורות המורים ההפך: א. במסכת

מן התחום המותר בכניסה. נדמה שזו ראייה שאין עליה תשובה. מסקנה זו מובאת הלכה למעשה אצל ר' צדוק בתפארת צבי הנ"ל לגבי הליכה בהר הבית בצמוד לכותל המערבי, דבר האפשרי כיום מבחינה מעשית. בשולי חלק זה נעיר כי קיימות שלוש שיטות נוספות להוכחת הימצאותם של תחומים מותרים, אף ללא התייחסות למסורת, ועל פי נתונים מוסכמים: שיטת הרב פנחס אברמוביץ (המקום אשר בחר ה'), שיטת הרב שילת (תחומין ז) ושיטת הרב אלישע וולפסון (הר הבית כהלכה, סימן יב). עיינו בדבריהם בהרחבה³⁹.

מידות (ב, ב) נכתב שכל הנכנסין להר מקיפין דרך ימין מלבד האבלים שמקיפים דרך שמאל. **ב.** מהמשנה הבאה אנו למדים כי היו משתחוים כנגד שלוש עשרה פרצות שבסורג, שהיה חיצוני לחיל, וידוע לנו שהיו פרצות בכל רוחות השמים (שקלים ו, ג ובפירוש המשניות). **ג.** הר הבית היה מוקף מבפנים בסטיו כפול (ברכות לג, ב), שדרת עמודים ברוחב 30 אמה (מלחמות היהודים ה, ה). על כך יש להוסיף כמה מטרים נוספים שבהם ניתן היה ללכת. סביר להניח שאזור זה היה נרחב מכיוון שעליות המוניות כמו בשלושת הרגלים מחייבות סדרי בטיחות רציניים.

39 בקצרה ועל פי סדר: **א.** בחינת כל האפשרויות הטופוגרפיות להימצאות המבנה המדורג של המקדש בתוך תחומי הר המוריה מובילה אותנו לכך שהעזרה נבנתה בקירוב בכיפת הסלע. **ב.** "מריחת" מבנה המקדש על הר הבית הנוכחי, כולל כל החומרות האפשריות, מותירה די מקום מותר בכניסה בדרום הר הבית (ראו גם בתחומין ג). **ג.** שימוש בדיני ספקות מאפשר לנו מסלול היקפי בהר הבית, המותר לכל הדעות.

טענה ג

לאחר בירור המקומות המותרים, הדבר היחיד שניתן לטעון שהתחדש מזמנם של החכמים המתירים, הוא קיומה של גזירה על כניסה להר⁴⁰. פוסקי דורנו נחלקו בשאלה אם ניתנה לנו הרשות לגזור גזירות בימינו. הרב עובדיה, כשמאחוריו פוסקים רבים, עמד בהתנגדותו לכל גזירה חדשה (יביע אומר א או"ח, טז; יחווה דעת ב, מט). מנגד, יש הסוברים, לאור דיוקים בראשונים ובאחרונים, כי במצבים שונים (מכשול מצוי, חשש קרוב ביותר, חשש מוכח, דבר שחששו לו חכמי התלמוד, דברים המסורים לכל אדם) ניתן לגזור גם כיום⁴¹. גם אם נקבל את דברי האחרונים, ואין זה מוכרח, מסתבר לומר כי אף לא אחד מתנאים אלו מתקיים בעולים להר⁴².

גם לו היו מכשירים התנאים גזירת גזירה בימינו, נותרנו עם כמה קושיות:
א. לא ברור מי מוגדר כבר סמכא לגזור על כל עם ישראל. כפי שנוכח בחלק הבא, אין כיום סמכות הלכתית מרכזית מחייבת, ואין משמעות ל"רוב הפוסקים". יש לכך השלכה פשוטה: "גזירה שגזר גדול הדור או גזירת הקהל – אלה שקבלו עליהם הגזירה חלה עליהם, ואלה

40 לא ניתן לטעון שמעיקר הדין יש בעלייה איסור הכשלת אחרים, שהרי אדם לא צריך לשנות מפעולותיו הרגילות כדי שאחרים לא יעברו על איסור, ורק שינוי התנהגות בשביל לסייע לעשיית איסור הוא שנאסר. כך פסק הרב זילברשטיין בתחומין ז בשיטת הרב אלישיב, על פי המהרי"ל דיסקין. הרב יוסף צבי רימון (הלכה ממקורה – צבא, עמ' 287 בהערה), הביא ראיות נוספות מן הראשונים לעיקרון זה. וראו שם עמ' 287 ובתחומין ז (הרב ישראל רוזן), סיבות נוספות לכך שאין לפני עיוור ומסייע בנידוננו.

41 הרב מאזוז (מבוא למשנה ברורה "איש מצליח", הלכות שבת, עמ' 22–23); חוט שני (שבת ח"א עמ' ר, בשיטת החזו"א); שו"ת עשה לך רב (ז, כב); שו"ת הרי"א הרצוג (או"ח לו). הרחבה: הרב שמעון לוי, שמעתין 158.

42 המשטרה מוליכה את העולים במסלול קבוע ולכן לא ניתן לסטות למקום האסור. אף אם היינו הולכים בחופשיות, הגבולות המותרים ברורים: על פי שיטתנו, התחום שמתחייבים עליו כרת נמצא כולו ברחבה המוגבהת; בריחוק 12 מטרים ממנה ובהידבקות לכותל המזרחי אין כל חשש איסור. כמו כן, המיעוט שעולה שלא כהוגן, עולה ויעלה ללא תלות בקיומה של גזירה. המפסידים מהגזירה הם דווקא העולים יראי ה'. יתרה מזאת, העלייה אינה מצויה כלל ורחוקה מלהיות מסורה לכל אדם. כמו כן, לא חששו לכך בתלמוד, כפי שנרחיב בהמשך דברינו. אפשר אף לטעון שדווקא עלייה מרובה בטוהרה היא שתמנע עליות שלא כהלכה. יצוין כי הרח"ד הלוי מצדד בחידוש גזירות במצבים הנ"ל (עשה לך רב, שם), ועם זאת סובר שהתנאים לגזירה אינם מתקיימים בהר (שם א, טו).

שלא קיבלו עליהם אינה חלה עליהם" (הרב טיקוצ'ניסקי, ספר ארץ ישראל ס' ד). דברים אלו מפורשים בריב"ש (תשובה רעא) בעקבות מחלוקת דומה בזמנו: "[לאחר הסנהדרין] חכם אחד לא היה אוסר וגזר גזרות על כל ישראל, כי אם לבני עירו ולגבולותיה. כי האחרים אין להם לקבל גזרותיו". דבריו נפסקו להלכה ברמ"א (חור"מ ד, ג). ראו בהרחבה בשו"ת קול מבשר א, יג.

ב. "אין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפירושו להיתר" (ט"ז יו"ד, קיז). דין שילוח מחנות, המתיר כניסת טמא מת להר הבית, נלמד מהפסוקים (אל הר המור, פרק א).

ג. חכמי התלמוד לא חששו כלל שהציבור יטעה בכניסה למקומות אסורים, שהרי כפי שראינו תנאים ואמוראים נכנסו להר לאחר החורבן. אם כן, אף לשיטות שראינו לעיל המתירות לגזור במצבים חדשים, ודאי אין לאסור דברים שחכמינו התירו בפירוש. סברא פשוטה זו כתבה הנודע ביהודה (תנינא, אבה"ע עט).

ישנה סיבה נוספת לא לגזור על העלייה⁴³, אף אם נתרץ את הקושיות הנ"ל. לרוב, גזירות נועדות למנוע מעשים המוגדרים כרשות, היכולים להתדרדר למעשה פסול. במצבים כאלה, ההתלבטות אם לגזור גזירה אינה מורכבת במיוחד. אמנם, כאשר יש לנו עניין חיובי לעשות מעשה, כפי שנבאר בסוף חיבורנו, ממילא משתנה גם האופן שבו נתפסים המכשולים היכולים לנבוע ממנו, ויש לשקלל את הרווח וההפסד. עיקרון זה נלמד מהגמרא בשבועות (טז, א ותוס' שם), שאף עוסקת במקרה דומה ביותר לנידוננו. מסופר שחכמים הרחיבו את התחום המוניציפלי של ירושלים, אף על פי שלא היה ביכולתם להרחיב את התחום המקודש, כדי שישראל ימסרו עצמם ויגיעו להיאחז במקום, שהיה חשש שייכבש. מהלך זה נעשה אף שנגרמה תקלה לעמי הארץ, שחשבו שיש קדושה גם בתחום המורחב, ונכשלו באכילת קדשים קלים באזור זה.

יסוד דומה עולה מרש"י על הפסוק "למה זה לי בכרה" (בראשית כה, לב), שפורש על ידו לגנות עשו: "אמר עשו: מה טיבה של עבודה זו, אמר לו: כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה... אמר: אני הולך למות על ידה, אם כן מה חפץ לי בה". גזירה על עלייה, להבדיל, היא כעין בריחה מן הקודש.

43 בעיקר על פי הספר אל גבעת הלבונה (הרב יצחק שפירא והרב יוסף פלאי).

לא מפתיע, אפוא, שהרב אויערבך הבהיר שאין באיסור הרבנים שחתם עליו כוח של גזירה (אל הר המור, עמ' סד). נראה להסביר שמחאת הרבנים דאז על העלייה נכתבה כהנחיה כללית לציבור הרחב או כהוראת שעה⁴⁴. כפי שנכתב בכרוז, מיד משנכבש ההר מידי הירדנים, פרצו רבים מבני עמנו למקום ההיכל וקודש הקודשים בהמוניהם, וצורך הדור דאז היה לאסור את העלייה בהוראת שעה, מחשש להכשלת הרבים. אמנם, חלף הזמן והשתנו התנאים. כיום, גברה המודעות לדרישות הטהרה ולהבנה כי יש תחומים אסורים בהר. יכולת הנגשת המידע ההלכתי לציבור גדלה לאין שיעור. המחקר ההלכתי והמדעי, שלא היה קיים בזמנו, נמצא בשיא פריחתו. העולה מכך הוא שאשרורה האוטומטי של התקנה כיום אינו מובן.

מכל מקום, הוראת שעה מעין זו פועלת כחלק מ'תקנות הקהל'. תקנות אלו לא חלות אוטומטית על כל אדם מישראל. אלו תקנות שהיו נוהגות בקהילות ישראל, כל קהילה לעצמה. אין קהילה יכולה לכפות את דעתה על קהילה אחרת. ייתכן שאף בתוך קהילה אחת אין הרוב יכול בהכרח לכפות את המיעוט. מובן שהשתייכות לקהילה היא לפי בחירתו של האדם. בדיוני חכמי הדורות על תקנות הקהל מצינו עוד מספר לא מבוטל של הגבלות המקשות על החלת תקנה על כל הציבור⁴⁵. לפיכך, דברי הרבנים דאז אינם מחייבים אלא את הציבור שסר למרותם.

44 ראיות נוספות: א. הנימוק לאיסור הכניסה בכרוז נוסף של כמה מגדולי ישראל מאותו זמן, שנגזר עקב יציאת כרוז הרבנות הראשית, הוא הכשלת אחרים (ארחות רבנו ב, עמ' קנט). ב. הרב עובדיה, מחותמי הכרוז, כתב בתשובה המודפסת האחרונה שלו בעניין העלייה (חזון עובדיה, עמ' תנד): "איסור חמור להכנס בזמן הזה לבית המקדש... והנכון שלא להכנס כלל לשטח הר הבית, שאין בידינו הגבולות של חומר הקדושה מסביב לבית המקדש". כלומר, מקום המקדש ידוע (כפי שהראנו לעיל בשיטתו), אך שיעור האמה לא ידוע, ולכן גבול העזרה אינו מדויק. רואים שהוא נזהר מאוד לא לכתוב שאסור על אף חששו להכשלת ההמון. ג. כן עולה מדברי הרב מרדכי אליהו, מחותמי כרוז ההמשך (תחומין ג, עמ' 423).

45 ראו: הרב יצחק ממני והרב צבי אידלס, סמכויות הרוב בהלכה; שלמה טל, כתב עת דיני ישראל ג.

יש האומרים כי אין לעלות כיוון שזו פסיקתה של הרבנות הראשית⁴⁶. הם מבססים את סמכותה על היותה, כשאיפתו של הראי"ה, המרא דאתרא של ארץ ישראל. אמנם, אין הדברים פשוטים כלל. ראשית, בעולמנו הווירטואלי קשה לראות את כל הארץ כמקום (אתרא) אחד. הציבור כמעט שאינו מחולק לפי חלוקה גאוגרפית אלא בעיקר על פי שיוך לעדה וקבוצה אידיאולוגית. שנית, לא נקבעה דרך מוסכמת למינוי הרבנים הראשיים, ודי לראות ממי מורכבת הוועדה לבחירת הרבנים הראשיים, ומהם הקריטריונים לבחירה. יתר על כן, סמכות המרא דאתרא נובעת מקבלת הקהל את רבותיו⁴⁷. היות שרק מיעוט מן הציבור קיבל עליו את הרבנות כסמכות מחייבת⁴⁸, סמכותה מחייבת רק את מי שקיבל עליו את עולה. אף סמכות המקבלת תוקף מן השלטון נשללה אצל רבים מרבתינו, כפי שנפסק ברמ"א (חו"מ ד, ג ובאחרונים שם בהרחבה). התומכים ברבנות זועקים מרה על חשיבותה, ואכן ברמת האידיאל ישנו עניין גדול בגוף הלכתי מרכזי מוסכם, אך חשיבות זו אינה מעניקה תוקף הלכתי מחייב.

לסיכום חלק זה, נצטט את דברי הראי"ה בנאומו לכבוד ייסודה של הרבנות הראשית, בשנת תרפ"א: "בחינו הלאומיים החדשים בארץ ישראל יהיה לנו בודאי לפעמים צורך גדול לתקן תקנות גדולות, שכל זמן שתהיינה מוסכמות מרוב חכמי ישראל המומחים לרבים ומקובלים אחר כך על הקהל, יהיה להם כוח של דין תורה"⁴⁹.

46 נראה שאין זה מדויק. פורסם שדעת הרבנות היא שמי שרבותיו מתירים לו, יכול לעלות. ראו: www.youtube.com/watch?v=2e18qPEQ2Ic. ראו גם את דברי הרב הראשי הנוכחי, הרב דוד לאו (גגלו - "הגר"ד לאו מפתיע: להתחשב במתירים עלייה להר הבית"). נקודה נוספת שמעתי מהרב דוד חי הכהן: הרבנות עצמה מתירה, מסיבות ביטחוניות, כניסה לחיילים ולשוטרים. ואם שמענו מגורמים בכירים במערכת הביטחון (אפשר להשיג ציטוטים אצלי) את החשיבות הביטחונית של עליית יהודים, המשמרת את אחיזת המשטרה בהר ומוענת טרור - אז זהו גופא היתר הרבנות.

47 ר"ן פסחים יז: בדפי האלפס; שו"ת הר"ן (מח). וכן בהרחבה בחבל נחלתו (ה, כה).
48 על פי ניתוח סוציולוגי, רוב הציבור איננו שומר תורה ומצוות, וכן הציבור החרדי איננו מכיר ברבנות. רק הציבור הדתי לאומי מכיר בה, וגם בציבור זה הדעות לגביה חלוקות.
49 תחומין טו, עמ' 82-83. ייתכן ששאב עקרון כפול זה מהרמב"ם. ראו במאמרו של הרב דיכובסקי המובא בהערה הבאה.

טענה ד

טענתנו היא שניתן לסמוך על המתירים או לפסוק כסברתם, גם אם הם מיעוט. ראשית, נוכיח שזהו פשט המקורות, וכל הבנה אחרת היא חידוש שאינו מוכרח. נפתח בתיאור השתלשלות הפסיקה⁵⁰: בראשית, תפקדה הסנהדרין כסמכות המרכזית והבלעדית של עם ישראל, מכח הציווי 'לא תסור'. לאחר פיזורה, וכל שכן לאחר ביטול הסמיכה, לא נותר בעם ישראל גוף או אדם בעלי סמכות דומה. נותרנו עם הכרעות הגמרא בלבד, המתבססת על דברי הסנהדרין והסמוכים, ושנתקבלה על כל ישראל. מעתה, בלא כל גוף מוסמך, אין לנו אלא, כמאמר חז"ל, "יפתח בדורו כשמואל בדורו". כלומר, כל חכם פוסק על פי הבנתו את ההלכה⁵¹.

מעבר לכך שאין כל מקור מחייב להבנה שונה⁵², קשה להגיד אחרת מסברא. דאי לא תימא הכי, בטלה הוראה מישראל, שבכל דין דאורייתא שנמצא חכם שהחמיר בו, לא יהיה מקום לברר את הדין, וכל דברי המקלים יהיו בטלים ומבוטלים. אכן, כמה ראשונים כתבו כי אם נכנס את כל חכמי ישראל והם

50 מקורות והרחבה: הרב יעקב אריאל והרב יהודה עמיחי הלוי, תחומין יא; הרב דיכובסקי, מורשה ח; הרב נחמיה טיילור, תחומין לב; הגר"ן, דרכי הפסק; הרב דרור פיקסלר, המעין מה, ד; חבל נחלתו ט, לב; כתב עת אור ישראל לח, קלא-קלז.

51 למעשה, הסמכות עברה לכל יחיד ויחיד. אמנם, כיוון שלא כל אחד מסוגל, מסיבות שונות, להגיע לבקיאות ולהבנה בתורה, אין אלא לומר, כמושכל ראשון, שאפשר לסמוך על אחרים שבקיאים. אנשים אלה הם החכמים שבכל דור. הבנה מוכרחת זו נכתבה ברמב"ם בפירושו לאבות (א, טו), כהסבר לירושלמי. נראה שניתן להחיל עיקרון זה על כל חכם, עד הגדול ביותר.

52 אם נעמיק, נבחין כי בתשתית דברינו על מחלוקת הפוסקים, עומדות שתי תפיסות יסוד אפשריות: א. ניתנה לנו היכולת לפסוק כאחד הצדדים, לא בגלל סמכותנו או שכלנו, אלא כיוון שממילא שני הצדדים הם אמת, בבחינת "אלו ואלו דברי אלוקים חיים", וכל צד שנבחר הוא נכון. למעשה, אין זו הכרעה אלא הנהגה, ומסתבר שתהיה נתונה גם לאדם פשוט. ב. בעקבות הריק הסמכותי שנוצר לאחר חתימת הגמרא, ניתנה הסמכות לכל חכם וגדול בתורה להכריע בין מסופק על פי שכלו. ראוי להזכיר בהקשר זה את דברי הרי"ד (תשובה סב) הידועים: "מי צופה למרחוק הננס או הענק", וראו שם באורך. שתי אפשרויות אלו לא יוקשו גם לשיטת הסוברים כי אין לחלוק על דורות קדמונים, שהרי אין כאן הכרעה כנגד אותו דור, אלא פסיקה כאחד הצדדים בו. ניתן אף לומר שדור שלא הגיע להכרעה, הניח לנו מקום להתגדר בו. על זאת ועוד: הרב מיכאל אברהם, אוטונומיה וסמכות בפסיקת הלכה, מישרים א, תשס"ב.

יישאו וייתנו פנים אל פנים, הכרעת הרוב תחייב את כל ישראל. עם זאת, למרות שני ניסיונות מרכזיים ליצירת רוב מחייב, הדרישות הכמעט אוטופיות ליצירתו מנעו את הגשמתו. גם הניסיון ליצירת כללי פסיקה מוסכמים לא צלח. מי שיטען, בקרב מאסף, שמצינו רבים מרבתינו שקבעו כי גם כיום יש לפסוק על פי רוב, ייתקל בשתי קושיות: א. לא ברור מהי הגדרת רוב לשיטתם. הבהרנו שאין משמעות לרוב שלא נוצר בתנאים מאוד מסוימים. ב. הטענה כי יש לפסוק כרוב, כי כך הרוב קבע, אינה טענה קבילה, כיוון שהיא הנחת המבוקש. טענה יכולה להתקבל רק אם היא מבוססת על מקור מחייב, דהיינו הגמרא. ראו את דברי המאירי (ב"ב קל, ב): "ימחלו הגאונים והרבנים על כבודם, כל שיגיענו מדבריהם בחידוש או בזרות, הרי אנו לקבל דבריהם במה שיש סעד בראיות תלמודיות או שהוא דבר מקובל הרבה על הלב מצד השכל... ומעתה בכל עניני הוראה ומשא ומתן, אין ראוי להורות ככל הנמצא כתוב לחכם או למחבר או למפרש בדבר מחדש ביותר, אם להקל אם להחמיר, אא"כ בראיה".

נוסף על כך שהוכחנו כי פשט המקורות הוא שיש כוח למיעוט להכריע כשיטתו, שפתי רבים מגדולי רבותינו הראשונים והאחרונים ברור מילולו, ונביא מקצתם⁵³:

א. רמב"ם (הקדמה ליד החזקה): "וכל בית דין שעמד אחר הגמרא בכל מדינה ומדינה... לא פשטו מעשיו בכל ישראל מפני רחוק מושבותיהם ושבוש הדרכים. והיות בית דין של אותה המדינה יחידים ובית דין

53 מקורות נוספים: חבל נחלתו ט, לב; הרב אלישע אבינר, מעליות יט; הרב מיכאל אברהם שם, שהראה שכדברינו – שאפשר להכריע במחלוקת הפוסקים – סוברים גם כמה גאונים, תוס' בב"ב, רבינו יונה, נימוקי יוסף, המהר"ל, שאגת אריה, קונטרס הספקות וקובץ שיעורים. במאמרו הוא מציג חילוקים בין התפיסות השונות העולות מן המקורות להלן. אמנם, כיוון שעיקרם של המקורות הוא יכולתו של הפוסק להכריע כסברתו או כשיטת המיעוט, כך שאין סיבה להחמיר בדווקא במחלוקת הפוסקים, הם הובאו כמקשה אחת. מובן שיש מקום לסייג מעט את הדברים, כשמשקללים את המסורת ואת החשיבות של קונצנזוס הלכתי. ברם, חשוב לזכור שזהו סייג חוץ-הלכתי (ניתן גם לקרוא לו סייג תורני או מטא-הלכתי), ולכן אפשר להעמיד מולו את חשיבות העלייה. כאן המקום להשקפות שונות. כמדומני שעיקרון זה הוא היסוד להקלות בשעת הדחק לשיטת הרמ"א. בהקדמתו לתורת החטאת כתב שהיו פעמים שסבר להקל בדין מסוים, אך החמיר מחמת דברי הקדמונים. בשעת הדחק – חזר ועמד על עיקר הדין.

הגדול של שבעים ואחד בטל מכמה שנים קודם חיבור הגמרא. לפיכך אין כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה האחרת. ואין אומרים לבית דין זה לגזור גזירה שגזרה בית דין אחר במדינתו. וכן אם למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בגמרא, אין שומעין לראשון אלא למי שהדעת נוטה לדבריו".

ב. טור (ח"מ כה) בשם הרא"ש (וכן פסק הרמ"א שם): "אבל אם לא ישרו בעיניו [דברי הגאונים] ומביא ראיה לדבריו המקובלת לאנשי דורו – יפתח בדורו כשמואל בדורו, ואין לך אלא כל שופט ושופט אשר יהיה בימים ההם, ויכול לסתור דבריהם. כי כל הדברים שאינם מבוארים בתלמוד שסדרו רבינא ורב אשי יכול לסתור ולבנות אפילו לחלוק על דברי הגאונים".

ג. ים של שלמה (הקדמה לב"ק): "כי מימות רבינא ורב אשי אין קבלה לפסוק כאחד מן הגאונים, או מן האחרונים. אלא מי שיכשרו דבריו, להיותן מיוסדים במופת חותך על פי התלמוד".

ד. שו"ת משפטים ישרים (א, רלח): "נראה ברור דלא מיקרו רבים אלא בהיותם בועד אחד, זה לעומת זה, וכלשון חכמים: בכל מקום נמנו וגמרו, וכאשר היו הסנהדרין עומדין כגורן עגולה. אבל על ידי אגרות וכתבים לא מיקרו רבים".

ה. מנחת חינוך (עח): "דהא דאזלינן בתר רובא מן התורה דוקא כשני הכתות נשאו ונתנו יחד בדבר זה פנים אל פנים אז אמרי' אחרי רבים להטות אבל אם לא נשאו ונתנו יחד רק כל אחד כותב דעתו בפני עצמו כספרי הפוסקים אף דרוב מסכימים לדעת אחד בכהאי גוונא לא אזלינן בתר רובא".

ו. חזון אי"ש (יו"ד קנ, א): "ונראה דהא דאמר דבשל תורה הלך אחר המחמיר, אינו אלא בשאין אחד מהם רבו, אבל אם אחד החכמים הוא רבו הלך אחריו להקל".

ז. חזון אי"ש (ח"מ ליקוטים א, א): "אנו רגילים לנטות מהשו"ע מחמת שנטו אחרונים ז"ל בראיות נכונות לדעת חכמי דור ודור... כי החכמה היא המכריעה בכל".

ח. הרב פיינשטיין (אגרות משה או"ח א, קפו): "שהעושה על פי הוראה - אין לו שום חטא, אף אם ההלכה שלא כמותו, כל זמן שלא עמדו למניין בקבוץ כל חכמי הדור ונפסק שלא כמותם".
למעשה, אין אנו נצרכים לאריכות זו⁵⁴. ככל הידוע לנו, כפי שהראינו, היתר העלייה הוא הקונצנזוס ההלכתי לאורך הדורות⁵⁵.

54 וראו מקורות נוספים בדין משיק: א. רמ"א (דרכי משה הקצר יו"ד רמב): "אם יש לתלמיד רשות לחלוק על רבו באיזה פסק או הוראה אם יש לו ראיות מן הספרים - נראה אם הראיות ברורות קצת וצורתא דשמעתא מוכח כדברי התלמיד, למה לא יחלוק?". ב. היעב"ץ (שו"ת שאילת יעב"ץ א, ה): "ובדבר הנוגע לדין והוראה לא די שרשאי לגלות דעתו, וראיותיו לסתור דברי רבו. אלא חובה ג"כ שלא ישתוק בכה"ג מפני כבוד רבו, דכבוד תורה עדיף". ג. נודע ביהודה (קמא, אבה"ע עב): "הרי כבר ראו עינינו שאין לרשב"א שום ראיה מן הש"ס ונשאר חילוק זה רק מצד שכלו היקר... ע"כ אשיבה ידי לדחות חילוק זה בראיות מוכיחות מן הש"ס ופוסקים... כי תורה היא וללמוד אני צריך והאמת אהוב מן הכל". ד. הרב משה פיינשטיין (אגרות משה יו"ד ג, פח): "אין לחוש מלהקשות ומלחלוק על גדולי דורותינו, אף הגדולים ביותר, אבל באופן דרך ארץ".

55 נזכיר שבמהלך החיבור הבאנו עשרות היתרים או עדויות על עלייה, לעיתים נרחבת ביותר, מהחורבן ועד ימינו אנו. טענות שונות הועלו על פוסקים שאסרו עלייה עוד קודם לדור הראי"ה: א. היו שהביאו את הכפתור ופרח (ו, הובא בפאת השולחן) כאוסר עלייה או כחולק על זיהוי מקום המקדש. וכבר נכתב רבות כנגד טענות אלו: הר הבית, מהדורת תשס"ה, עמ' 244; בתשובת הרב אלבה הנ"ל; במאמר ונסו הצללים הנ"ל; תורת הבית ב ד, כה; מעלין בקודש ל, עמ' 121; ההפניות בהערה 29; במאמר ונסו הצללים; בקישור בהערה 36; מעלין בקודש לב עמ' 181; בכמה מאמרים במעלין בקודש לה-לו; בספר הר הבית כהלכה של הרב אלישע וולפסון. ב. יש שהביאו את החזון נחום כאוסר עלייה (דרך הקודש, עמ' פב, הוצאת זכרון אהרן). בדבריו הוא מנסה לתת טעם לאותם "חסידים ואנשי מעשה" המוזכרים בדרך הקודש שנמענו ממעבר בשער שבקצה שוק אל קאנטיין בלא טעם ידוע ורק בגלל מסורת. הוא מבאר שבעבר תיקנו לא להיכנס משם בעיקר על בסיס שתי הנחות: א. חשש לשיטת רש"י שטבול יום אסור בכניסה מדאורייתא. ב. אנו מוחזקים כזבים. ישנן כמה סיבות למה שיטתו אינה נוגעת אלינו: 1. דבריו הם ניסיון לבידור שיטת החסידים שנמענו מלהיכנס בשער אל קאנטיין בלא טעם ידוע, ואין זו בהכרח דעתו. 2. שתי הנחותיו נדחו על ידי מחברים רבים (תחומין ז עמ' 506; הר הבית, פרק כא; מקדש מלך, עמ' קמט; אבן ישראל ט, קסג; כנס תורה שבע"פ יא, עמ' רו; אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ערך זב; הר הבית כהלכה, סימן י). 3. כלל לא נאמר שאותם חסידים ואנשי מעשה נמנעו מלעלות להר אלא שנמענו מלבוא בשער מסוים, המקום היחיד בהר שהותר ליהודים להיכנס אליו. בשם דרך הקודש (הר הבית, עמ' 247) מובא טעם מתקבל יותר למנהגם - הם קיבלו במסורת שבמקום זה נגנז הארון ולכן לא עברו שם. ג. יש שכתבו כי לדעת הרמ"ע מפאנו (צח) החיל הוא מתיר לכניסה להר. ראשית, דעתו היא דעת יחיד ואינה נזכרת במקורות

נוספים. שנית, דבריו לא נכתבו בהקשר של עלייה או הכלכה למעשה. שלישית, לא נראה שהוא דיבר על גזירה לדורות. רביעית, הבנה זו בדבריו כלל אינה ברורה או מוכרחת, ומכל מקום נכתבה רק לזמן שיש טהורים, עיי"ש בהרחבה. ד. כרוז איסור העלייה הידוע של הרב קוק נכתב ללא טעם בציודו, ולא ניתן לדעת מה היה סובר כיום. יתר על כן, לאור קורות אותם הימים, נראה להסביר שדבריו נאמרו כהנחיה כללית לציבור הרחב, כתגובה לשי מגמות: א. היו בזמנו חכמים שפקפקו בפסיקת הרמב"ם שההר עדיין בקדושתו (מלכי בקודש; שער דלתי לבנון), ולשיטתם אפשר היה להיכנס לכל ההר לא הגבלות. כתגובה לכך נכתבה גם תשובתו הארוכה במשפט כהן (צו). בהתאם לזאת, בכרוז של בתי הדין בירושלים שנים ספורות לפני כן (מן המקור, א, עמ' 60), נכתב כי אין להיכנס להר, כיוון שפוסקים כרמב"ם שיש קדושה במקום. כלומר, הדיון בזמנם היה בשאלה אם בכלל יש קדושה בהר ולא אם מותר להיכנס למקומות המותרים, שהיה קשה לבררם, כפי שנרחיב. ב. רבים מהמון העם בזמנו נכנסו להר ללא טהרה וללא הבדלה בין התחומים המותרים לאסורים (ביניהם מונטיפיורי, הרצל, כצנלסון, תלמידו כ"ח ועוד) והתערור צורך לגדוע את התופעה. ישנן ראיות נוספות לכך שאין ללמוד מדבריו לימינו: 1. בתשובתו הנ"ל, התשובה המרכזית בדורו בעניין קדושת המקום, לא נזכרה כלל סוגיית העלייה להר הבית. אם חשב שיש ממש איסור לעלות, בניגוד לכל המסורת ההלכתית, היה עליו לציין זאת. 2. קיימות ראיות רבות לכך שגם בדורו, כמו בכל הדורות, המסורת על מקום המקדש הייתה דבר פשוט: א. כך עולה בבירור מהתכתבותם של הרב זוננפלד ורבי שמעון סופר (שו"ת תורת חיים קי). ב. הרב טיקוצ'ינסקי, ממשיכו של ר' שמואל סלנט בראשות ישיבתו, מעיד שהמסורת ידועה "בפי כולנו ובפי עמים אחרים" (עיר הקודש והמקדש ד א, ד). ג. המסורת נכתבה כדבר פשוט בדברי א"מ לונץ (לעיל), תלמיד ישיבת עץ חיים בזמן ר' שמואל סלנט. ד. המסורת הובאה להלכה בספר תבואות הארץ, שיוזכר לקמן. 3. ללא היכרות עם המקום, עקב ההגבלה המוסלמית על כניסה להר, וללא הידע הטכנולוגי, הארכיאולוגי והטופוגרפי הקיים כיום, לא ניתן היה למפות את ההר ולברר את הגבולות האסורים והמותרים. כמו כן, בגלל מגבלות התקשורת, שאינן קיימות כיום, לא היה פשוט כלל להודיע לציבור בצורה ברורה מהם הגבולות המותרים והאסורים, ומהם דרישות המורא והטהרה מהעולה להר. 4. רבי יהוסף שווארץ (בעל תבואות הארץ), מגדולי ירושלים, כותב בפירושו (ישורון לב, עמ' תתפג-ג) שהנהוגים לא להיכנס להר עושים זאת כיוון שלשיטתם ספק קדושת המקדש מתחילה מיד אחרי שערי הכניסה להר, בגלל חישוב לא נכון של המרחק מכיפת הסלע. הוא מתאר את עלייתו לגג בניין מוסלמי בתוך ההר בצמוד לחומה, המשקיף על כל ההר, וממנו שיער להיכן מותר להיכנס. 5. מובא בספר "האיש על החומה" (א, עמ' 364, ירושלים תשל"א) שהרב זוננפלד סבר שבעל מלאכה שהותרה לו הכניסה על ידי המוסלמים יכול להיכנס להר אף שלא במקום סכנה. 6. אישור מוחלט לכך שהרב קוק קיבל את המסורת על מקום המקדש, וכמו כן לא סבר שיש איסור גורף לעלות להר, מופיע במכתב שפורסם לאחרונה. הראי"ה מזכיר את מחלוקתו עם הרב הירשנזון (מלכי בקודש) על ההכרעה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד בדבר קדושת מקום המקדש (כלומר העזרה, לא הר הבית), ומוסיף את הקביעה: "מקום המקדש, שהעמידו עליו את מסגדם בעוונותינו הרבים". רק בעקבות זיהוי זה יכול היה לכתוב במשפט כהן (צא) שניתן למצוא לפחות אמה על אמה ממקום המזבח. בהמשך המכתב כתב: "חלילה לנו, לעשות פרסום... ביחש לכניסת מקום המקדש, וכן ביארתי הדברים לפני ועדת החקירה פה". הרב קוק מפנה

יש האומרים כי עלינו להחמיר בפסיקה בענייני מקדש וקודשיו. ראשית, יש בכך סברא, אך אין זה מוכרח מן המקורות. שנית, ראינו חכמים גדולים שדנו בשאלה דומה שהכריעו לקולא ללא התייחסות לשיקול זה. הרב עובדיה פסק שמותר להיכנס למחילות הר הבית, ולהסתכן לכאורה באיסור חמור, אף שיש הסוברים כי הדבר אסור. הוא אף נכנס עם הציץ אליעזר לאחת המחילות (מעלין בקודש ל, עמ' 113-112). כמו כן, אף על פי שאחרונים רבים סברו שהכותל המערבי הוא כותל העזרה (ראו דברינו לעיל), לא נזהרו ישראל מלגשת אליו בזמנו. שלישית, בין אם נבין שחומרא היא הנהגה במצבי ספק ובין אם נבין שחומרא היא הידור החותר ליציאה ידי כל השיטות כשדרך ההכרעה איננה מבוססת על ודאות, אין לחומרא כל מקום כשאינך מסופק כלל בדין⁵⁶, וכל שכן כשרבים סוברים כשיטתך. במצב כזה חומרא היא עיוות הדין ו"חומרא דאתי לידי קולא". בנידוננו – קולא בדרישת המקדש ובאחיזתנו בהר (ובנקודות נוספות שנרחיב לגביהן בהמשך).

לא התייחסנו לכך במפורש בפתיחה, אך יש הגורסים כי יש להישמע דווקא ל"גדולי הדור". ראשית, מי הוא הקובע מיהם גדולי הדור? ומהו המדד? ראו לשונו הזהב של הרי"ד (תשובה סב): "הנוכל לשקול בפלס הרים וגבעות במאזנים ולומר שזה גדול מזה שנבטל דברי זה מפני זה?". שנית, מנין לנו

אותנו לדבריו המפורשים בוועדת החקירה (קומו ונעלה, עמ' 123): "אמרת כי מנהגך לפרסם אזהרות למבקרי ירושלים היהודים, שלא ילכו לשטח החרם [הר הבית]. מפני קדושתו?" – "דיברתי רק על שטח מקום המקדש... אנו זקוקים לטהרה מיוחדת". מעבר לכך שהרב קוק הוא שהפנה אותנו לדבריו המפורשים, לא ייתכן שלא דק במילותיו לפני ועדת החקירה, שהרי האינטרס באותו זמן היה להגיד שאסור ליהודים להיכנס כלל, כיוון שהמוסלמים העלילו על היהודים שהם רוצים לכבוש את המקום מידם, כפי שפירט הרב במכתב (ראו הרחבה בספר האיש על החומה, חלק ג, עמ' 302 ואילך; מקור המכתב: inn.co.il/News/News.aspx/353892). ראייה נוספת: מעלין בקודש לו, עמ' 32. ה. אף התפארת יעקב (משנה קדשים ה, ב, דף יד, ב) הובא כמי שאוסר על העלייה להר. הוא כתב שיש מקומות מותרים, אך איננו יודעים היכן הם, ולכן אין להיכנס מספק. בזמנו אפשר היה לסבור כך, אך כפי שפירטנו, ידיעתנו השתנה רבות.

56 התומכים בעלייה אינם במצב של ספק משתי סיבות: א. הבהרנו שמחלוקת הפוסקים איננה ספק. ב. ייתכן מאוד לומר שאין בנידוננו מחלוקת הפוסקים כלל, כיוון שהחזון נחום הוא דעת יחיד (וגם זה לא בטוח) והחולקים בימינו במצב של "איני יודע", ואכמ"ל.

חידוש זה? החבל נחלתו (ט, לב) הוכיח באותות ובמופתים שמפורש להפך, וראו לדוגמה את דברי האגרות משה לעיל⁵⁷.

כמדומני שראוי לסיים חלק זה בדברי התפארת יעקב (הקדמה לגיטין): "למדנו מכל הנ"ל דעיקר נתינת התורה לישראל במתנה היתה שילמדו אותה ויחדשו בה דברים כל אחד כפי שכלו רק שיאמר דברים הראויים לאומרם בדרך האמת, ועל דרך זה נהגו כל חכמי הדורות מלפנים זה בונה וזה סותר והכל לאמיתה של תורה, אמנם בדור הזה כמעט פסקה אותה מתנה, כי קמו מקצת חלושי הלב אשר לא יכלו לגשת אל הקודש מקוצר דעתם, והטילו אימה יתירה ופחד גדול לחדש שום דבר אפי' אם פיו מפיק מרגליות, נגד מה שימצאו היפוכו בדברי אחד מן המחברים ואפי' מן האחרונים וכ"ש אם קדם הרבה בזמן, באמרם כי אין לנו רק מה שכתבו לנו המחברים בקיצור פסקיהם ועליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, ואנחנו היום כאלו התורה בשמים ולא לנו נתנה תורה ח"ו, ואם יקשה להם בדבריהם יתאמצו בכל עוז ליישב אפילו בדוחק גדול, וההרגל נעשה טבע לנטות מדרך הישר והאמת, ולא כן כתב הרמב"ן ז"ל בהקדמתו לספר המצות, וז"ל: והנני עם חפצי וחשקי להיות לראשונים תלמיד לקיים דבריהם ולהעמיד לעשות אותם לצוארי רביד ועל ידי צמיד לא אהי' להם חמור נושא ספרים תמיד, אבאר דרכם ואדע ערכם, אך כאשר לא יכילו רעיוני אדון לפניהם בקרקע אשפוט למראה עיני, ובהלכה ברורה לא אשא פנים לתורה, כי ה' יתן חכמה בכל הזמנים ובכל הימים לא ימנע טוב להולכים בתמים, עכ"ל".

57 בשולי הדיון נעיר כי אפשר לסמוך על חכמים שונים בנושאים הלכתיים שונים, ואף כקולי דמר ודמר כשאינם סותרים (כתב עת אור ישראל לח, קלא-קלז).

השיבות העלייה

הזכרנו בדברינו בחטף כי חשיבות העלייה הינה שיקול הלכתי, העומד כנגד חששות שונים, בעלי מחיר הלכתי בעצמם. נבהיר בקצרה את הנקודות המרכזיות⁵⁸:

- א. מצוות ירושת הארץ ואיסור לא תחנם, המקבלים משנה תוקף בהר הבית.
- ב. מצוות מורא מקדש - מצווה שאנו נדרשים לחתור לקיומה - יכולה לבוא כיום לידי ביטוי רק בהר ה'.
- ג. עיקר מצוות תפילה מהתורה הוא בהר הבית. בנוסף, זהו מקום התפילה והעבודה המרכזי של עם ישראל וכל באי עולם.
- ד. חילול השם והמקדש - כיום אנו בחוץ, בכותל המסמל את הגלות, ואילו הערבים בפנים, עושים בהר כבשלהם, ומבזים את המקום בקריאות לטרור, בהרס עתיקות, בפיקניקים ובמשחקי כדורגל.
- ה. ההשתדלות להקמת המקדש מחויבת לדעת רובם המוחלט של מוני המצוות. לא זו הבמה להרחיב בסיבות שבגינן ללא עלייה ואחיזה בהר לא נוכל, מבחינה מציאותית, להקים את המקדש.
- ו. אי-העלייה, והחשש המתלווה של סכנת מסירת ההר לשלטון הוואקף הם התנתקות מהזהות היהודית הלאומית ההיסטורית, המחברת את יהודי העולם כולו ליהדותם, והמאגדת את כל חלקי האומה.
- ז. פיקוח נפש - השולט בהר שולט בארץ. ההר הוא תמצית הווייתנו כאן. הערבים מכירים בכך, ולכן נלחמים עליו רבות כבר כמאה שנים. ויתור יתפרש אצל אויבינו כחולשה עצומה. על פי עיקרון זה אף ייתכן כי ההר נחשב הלכתית כעיר הסמוכה לספר.
- ח. "לשכנו תדרשו" - חובת דרישת המקדש. יש לחקור אחר המקום המדויק, לכבדו, לעלות אליו ולבנות בו את המקדש.
- ט. ביטוי לרצון ולכיסופים למקדש, שלא יהיו תפילותינו כצפוף הזרזיר.
- י. עלייה כהמשך לרעיון של תקנות לזכר מקדש, תוך יצירת התקרבות נפשית של הציבור לנושא המקדש וקודשיו.

58 ללא סימוכין, נימוקים והבהרות, שיובאו בחיבור הנרחב.

- יא. עמידה במקום השכינה, מעשה בעל חשיבות עצמאית.
- יב. חוויה רוחנית חזקה ועמוקה.
- יג. זוהי משימה חדשה לדורנו, היכולה להפיח רוח חיים ומרץ באומה, וכמו כן להוסיף קומה אמונית לציונות.
- יד. חשיבות ההטמעה בתודעה הישראלית והעולמית כי הר הבית הוא המקום הקדוש והחשוב ביותר לעם היהודי, בו ייבנה המקדש, וממנו לא נזוז לעולם.

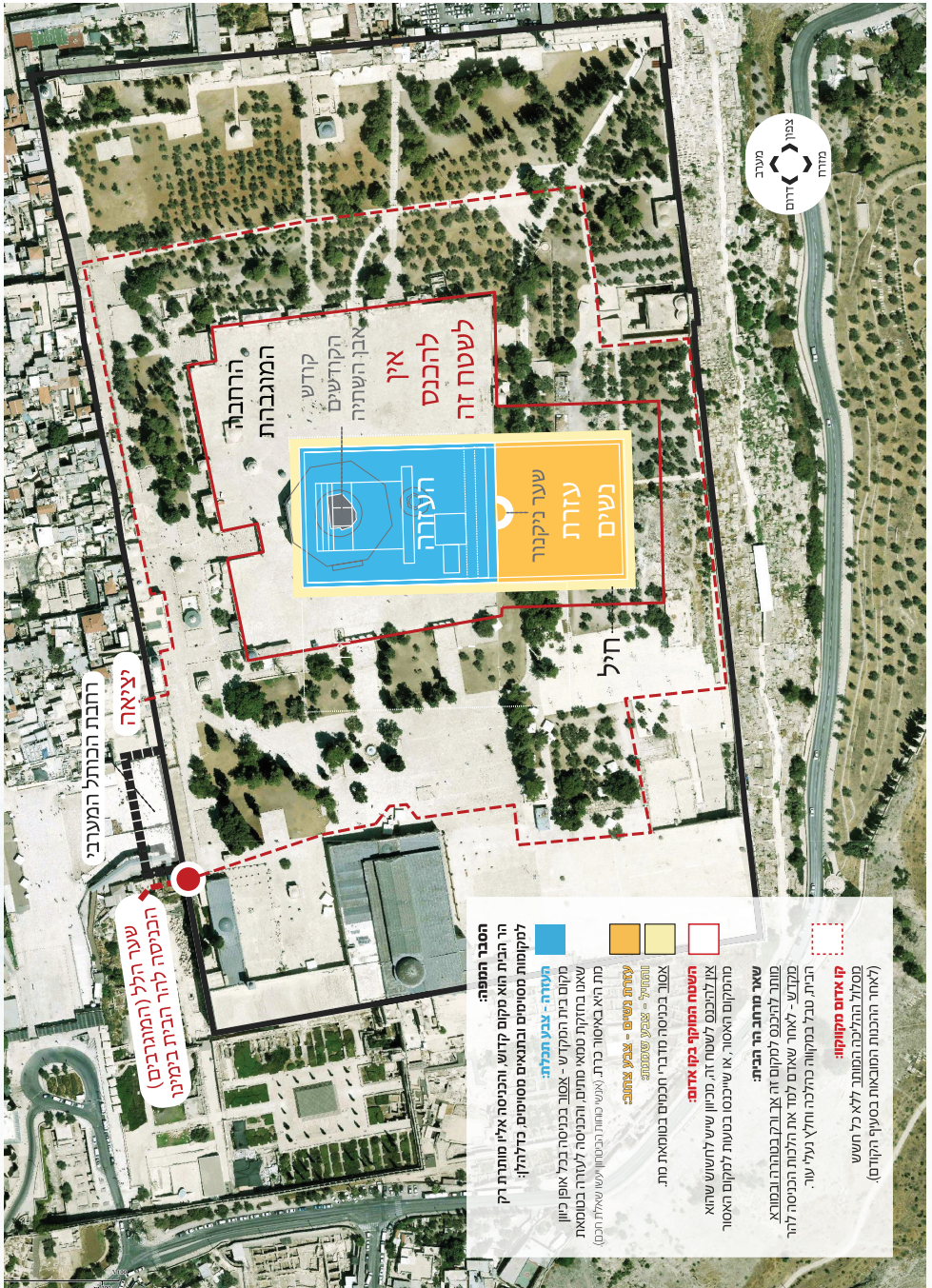
סיכום

לאורך כל הדורות, החל מדור התנאים, עבור בגאונים ובראשונים וכלה באחרונים, יהודים עלו להר והתפללו בו. מלפני כמאה וחמישים שנים, בעקבות הגבלות שלטוניות על העלייה, התנגדו רבים מגדולי ישראל לעלייה. החשש היה כפול: אי ידיעת מקום המקדש המדויק וטעויות שונות של הציבור הרחב בהלכות טהרה ומורא מקדש. הבהרנו שחששות אלו הוסרו כיום, במציאות שונה בתכלית ולאחר מחקרים מקיפים. הורדנו מהפרק חששות נוספים כמו הצורך בהכנה רוחנית, פאסיביות והרחקה משום מורא מקדש. הבהרנו את אי יכולתה של הרבנות הראשית לאסור עלייה, ואת ההגבלה על חכמי הדורות בשימוש בגזירות חדשות. הזכרנו אף בקצרה את החילוק הנדרש בין פסיקה הלכתית לרעיונות מחשבתיים-אמוניים.

המורם מכל האמור הוא שאין כל חשש בעלייה להר הבית. אדרבה, בעלייתנו להר ה' אנו מקיימים מצוות רבות, ואף נמנעים מהזנחת עניינים שנשכחו. נחדד את דברינו: בחיבור זה ניסינו להראות כי יש למתירים על מה ועל מי לסמוך, ועוד יותר מכך, יש לעידוד עלייה סימוכין בהלכה, במסורת ובמחשבה. כמובן שתמיד ניתן למצוא צידוקים לגיטימיים להגבלת העלייה, אבל אין הם מוכרחים מבחינה הלכתית ומחשבתית, וללא שכנוע הצד השני, מחייבים רק את הסובר אותם. לבעלי דעה זו אין מה להלין על המתירים והמעודדים הרבים.

אחתום בנימה אישית. לעניות דעתי אין זו העת לנו לשבת בבתינו ספונים והבית הזה חרב. אחר שחרור ארץ ישראל ושחרור ירושלים, מוטל על כולנו להתקדם לעבר קומתנו הבאה ביציאתנו מהגלות, הכוללת הסתופפות תחת כנפי השכינה בהר קדשינו, כור מחצבתנו, משוש חיינו ותפארתנו. נישא תפילה שמתוך כך יתקיים בנו הכתוב בנבואת ישעיהו: "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלהי יעקב, וירנו מדרכיו ונלכה בארחתו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים: ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים, וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה".

יצאה

רחבת הכותל המערבי

שער הכל (המוגבלים)
הכניסה לרחבת הכותל המערבי

לשטח זה
להכנס
אין
קודש
המוגבלות
הרחבה

שער ניקור
עזרת
נשים
העזרה

חיל

הסבר התמונה:

הרחבת הכותל המערבי היא מקום קדוש, והכניסה אליו מותרת רק למקומות מסוימים ובתנאים מסוימים, כדלהלן:

- **העזרה - צבע הכתוב:** מקום בית המדרש - אזור הכניסה בכל אופן כיוון שגור בחוקים נמצא תחום, והכניסה לעזרה בטומאת מת היא באיסור כבוד, (אע"פ שחוקי הכניסה עשו שינויים בתוכן).
- **עזרת נשים - צבע צהוב:** חוקי האסור, או שישנום בטומאת המדרג.
- **השטח המוגבל בקו אדום:** אזור הכניסה לניקור עזרת נשים.
- **שאר חומת הר הבית:** אזור הכניסה למקום זה אזור הכניסה לרחבת הכותל המערבי.
- **מקדש - לאחר שאדם נלמד את הלכות הכניסה לרחבת הכותל המערבי ונעל עור.**
- **קו אדום מקווקו:** מסלול התלכידה המותר ללא כל השטח (לאחר הרחבת הטומאה במסעף הקודים).

התחום המותר בכניסה עפ"י הספר הר הבית כהלכה.

טרם העלייה, יש לברר היטב את הלכות טהרה ומורא מקדש עם בקי בסוגיה